

עימות נמשך

האלימות פושטת צורה ולובשת צורה והמאבקים בין היהדות לבין נמשכים. על הקשר בין האלימות לפוליטיקה העכשווית

רבות מהסיפור שר"ע מוסר לנו. בעורמה מצליח מלך פרס להביא אליו את מאני ואת עוזריו. אחרי הרגו את עוזריו, פונה המלך למאני באירוניה מרה: אתה אמרת שהאלוהות הם שנים. האחר מהם, המושל על הרע, ציווה עלי לשחוט את כל אלה [עוזריו] ולתלותם, להוריע לכל באי עולם שגורל כוחו על האלוה השני המושל על הטוב. כמדומה לי שמחלוקת גדולה נפלה ביניהם [בין שני האלים], שזה [הטוב] רצה בשליחותך, וזה [הרע] לא רצה. [ונכון] לאיש כמודך להיותך נתלה עם האנשים המאמינים בו, מפני המחלוקת הבאה בין שני האלוהות. ויצו וישטווה ויתלווה עמהם.

לפי ר"ע בבסיס תורת שתי הרשויות מונחת טעות פילוסופית עקרונית המכשילה את ההוגים: והנה זה הסכל [מאני] והפילוסופים אשר עמו, גשתבשו במה שראו שהעניינים ההופכיים חייבו להימשך מהתחלות הופכיות. המניכאיס הניחו שלא ייתכן שמהאחדות האלוהית תצא שניות של "עניינים הופכיים" כטוב ורע. מכאן שחייבים להיות "התחלות הופכיות", כלומר שתי רשויות בשמים. אכן, לפני כל הגות דתית עומדת דילמה קשה: לייחס לאיליהם את מקור הרע, או להניח שניות, קיומם של שני מקורות, "התחלות" בלשוננו של ר"ע, האחד טוב והשני רע? ור"ע מוסיף: "כנגד הסכלים אשר כמוהו אמר הכתוב... כִּי־אֵלֶּה נִתְּנִי לְפָנֶיךָ... אֵת הַטֹּב וְאֵת הַרָּע הַמְּנוּחַ וְאֵת הַרָּע הַמְּנוּחַ לְפָנֶיךָ...". היהדות "בחרה" במונח אידיאלי, תוך שהדגישה את אחריות האדם במימוש הטוב והרע בעולם. הגאולה תחשוף את הטוב, ואת סודותיה של ההיסטוריה הטרגית. לדעתו של עראמה "ידידת הרע ממנו יתברך" היא הנושא המרכזי של מגילת איכה, "אשר כל דבריה תעידנה על הענין ההוא". אבל על כך בהודמנות אחרת.

ללא שלום וסליחה

ועתה הערה אחרונה. יותר מפעם עמדתי על הקשר שיש בין עמדות דתיות/הגותיות לבין הפוליטיקה, במובן הרחב של המושג. יתרה מכך, סבור אני שלפעמים רשמים של האמונות הדתיות העתיקות ממשיכות להשפיע ולפעול בחברות מסוימות, אפילו כאשר העמדה הדתית בכללותה השתנתה. אותן אמונות עתיקות יכולות להמשיך "לחיות" כשהן מתבטאות לפעמים בשרידים הקשורים עם רצח היסטורי או דיני טומאה וטהרה קיצוניים הממאנים להיעלם. ואכן מבקש אני לקרוא את תשומת ליבנו לקשר האפשרי שבין הפוליטיקה של זמננו, שבו שרר בפרס האל הרע, עם שנהא שגולדה שם לדתות אחרות; שבו לא ניתן להעלות על הדעת שלום, סליחה או אפילו החלשת הניגוד. האם אני צודק בניתוחי? אינני יודע, אולם הכול קורה כאילו אל אחר שגורש בעבר כישף את הפוליטיקאים בקסם עתיק שהתעורר ואינו יכול לנוח אלא בשפיכת דם של קרבנות אנושיים. ●

ה'אֵלֶּה־הֵנָּה' אָתָּר. אחרות האל היא אחד ממקדרי האמונה היהודית. על דרך השלילה מבטאת הכרזה זאת את המאבק אֶתְרִים. לכאורה, בעולם המערבי, האלימות היא נחלת העבר הרחוק, אולם קביעה זאת אינה נכונה. ההיסטוריה הוכיחה שהאלימות פושטת צורה ולובשת צורה אך שומרת על עקרונותיה הפנימיים, והעיונות בין היהדות לבין האלימות היוו תופעות כמעט מתמידות. מעיונות אלה רוצה אני להוכיח כאן שניים, ועוד אחד.

שתי רשויות

העיונות הראשון הוא העיונות עם האלימות הקלאסית. אלימות זו נולדה מתוך השלכת עולמנו הפיסיקלי והפסיכולוגי על השמיים. כוחות הטבע, השמים והארץ, הרוחות והרעמים הפכו אלים. כך רואה יחזקאל בחזונו את בית המקדש המלא תועבה (ח, יד) ובו "תִּנָּשִׁים יִשְׁבוֹת כִּמְבוֹת אֶת הַתִּמְנוֹ". האלים היו גם השלכה של תחושותינו ורגשותינו האנושיים, של טבע האדם, כמו למשל בדמות האֶשְׁרָה, אלת הפריון והקדושה, הנפרצה בימי המקרא. זו מותו של המיתוס המשליך על האלים את עולמו של האדם. באלימות האדם יצר את האלים. כאן נעוץ גם שורש הדיכוי. אל הגשם לא יכול להיות גם אל הבצורת. האלימות לא הצליחה לראות את האחדות המסתתרת מתחת לריבוי התופעות שבעולם. עד כאן האלימות הקלאסית. העיונות השני לא התמקד בתופעות הטבע אלא בשאלת הטוב והרע. האמונה הפרסית, הזורואסטרית, ראתה את הטוב ואת הרע כנובעים משני אלים: אוהרהימודא או אוהרהימודא האל הטוב (הורמיז בלשון חז"ל), יוצר האור והאש, ואהרימן הרע יוצר החושך. אלים הנאבקים ביניהם. הרע שבעולם משקף את קיומו של רוע בשמים. ישעיהו (מה, הדי) מבטא את העיונות עם עמדה זאת בדבריו הקלאסיים: "אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד... יוֹצֵר אֹר וְיוֹצֵר חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וְבוֹרֵא רָע". חז"ל מיתנו את ההצהרה החוקה וקבעו בתפילה את הנוסח: "עֹשֶׂה שָׁלוֹם וְבוֹרֵא אֶת הַכֹּל". אך דברי הנביא ברוכים: "אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֲלֹהִים".

בימי חז"ל מתפתחת במורה גרסה חדשה של רואלים, הידוע בהיסטוריה בשם גנוסטיקה. נראה שזאת הייתה עמדתו של אלישע בן אבויה, בן דורו של רבי עקיבא, שהאמין ב"שתי רשויות". ר' יצחק עראמה [ר"ע], הפרשן הפילוסופי בן המאה ה־ט"ו, מספר על עמדה רואליסטית אחרת: שבימי קונסטנטינוס קיסר עמד איש סָקֵל מארץ שנער, שמו מאני, והיה מטעה העולם באמור להם שיש שני אלוהות, האחד שולט על הטוב והאחר שולט על הרע (עקדת יצחק, שער צ). ר"ע מתייחס כאן למאני, יוצרה של דת שתיקרא על שמו, דת המניכאיס, החשובה בין הגישות הגנוסטיות. המקור ההיסטורי שבו השתמש ר' יצחק עראמה אינו מדויק לא בתאריכים ולא בתיאור מותו. ולמרות זאת, ניתן ללמוד

בשלב מסוים הוא מתגלגל מעבר לחומה, אבל בניגוד לרוב האנשים שעשו זאת במציאות אין לטוטו שום תוחלת גם שם. יתרה מכך, לפי ברג מערב גרמניה הייתה מקום לא פחות מאמלל, פוסטיטאצי וקורד. "בשביל זה כל הסיפור?", ברג שואלת דרך תודעתו של טוטו כשהוא עושה את צעדיו הראשונים במערב. "זאת החירות שאתם רוצים? לעמוד ברחוב מלא בניינים צהובים ולאכול נקניקיה ששפכתם עליה רוטב? ההבטחה הגדולה של הקפיטליזם הייתה זו: אתה יכול להגיע לכל דבר. אתה יכול להיות עשיר כל כך שלא תצטרך לראות עוד את הכיבים ברחובות, שאחרים יעברו בשבילך בזמן שאתה תשב בבית ששיחי היסמין הנפלאים שלו מסוככים עליך מפני כל העוני שגם אתה אשם בו" (עמ' 144).

לעיתים נדמה כי היא בזה יותר למערב מאשר למזרח, כלומר לקפיטליזם, שלדירה הוא לא פחות רקוב ומייאש מאשר הקומוניזם. "עוד – הכותרת העגומה של האלף החדש. העוד הזה קצת העיק על בני האדם, השפע המוגזם הסב להם מורת רוח בלתי מודעת, והם הצליחו לשרוד בחיי היום יום רק בעזרת תרופות, הכמיהה לימים הטובים של פעם – שלא היו מעולם – צמח בסתר, הכל היה צר מדי, מוהיר מדי, גדול מדי, מלא מדי, שמן מדי, צבעוני מדי, רועש מדי ומרושת מדי, ותחושה רעה באמת צמחה באופן גלובלי לחלוטין" (עמ' 207).

חלקו האחרון של הספר מתרחש בעתיד הקרוב, כלומר בין השנים 2010-2030, והוא נראה כהעתק מדויק של ההווה, עם עוד אי אילו חידושים טכנולוגיים לא מפתיעים, ופה ושם היא גם חוטאת בחוסר דיוקים מדעיים וכמה סתירות, אבל בכמות מינורית.

כך או כך, בסופו של דבר אפשר לכנס את הכול, לפי ברג, לאמת קיומית אחת: אין לאדם חסד, אין לו גאולה ואין לו תקווה. אז מה אפשר לעשות? פשוט להמשיך להתקיים, לשרוד, כי זה הטבע שלנו, לנסות שלא יכאב מדי, אבל בעיקר – לא לצפות לדבר מהחיים האלה. לכאורה, נוכח כך, אפשר היה לומר כי מדובר ברומן הקודר והמרוכב ביותר שאפשר לדמיין ואין שום סיבה הגיונית לצלול לתוך המדמנה הזו. לכאורה, מכיוון שמדובר באלגוריה גרוטסקית, שלא ברור אם התיימרה להיות ריאליסטית אף לרגע אחד, ומכיוון שמדובר בכתבת מוכשרת, חדה, צולפנית וחסרת רחמים – בכל

זאת יש ברומן הזה משהו חזק ולופת. הוא לא ירגש לרגע, אבל כן יעורר מחשבה, ולעיתים אף ישעשע. ●

תודה רבה על החיים

סיביל ברג

מגרמנית: ארז וולק
עם עובד, 2018, 408 עמ'

